

YEŞİLOVA HÖYÜĞÜ

Yrd. Doç. Dr. Zafer Derin

Yeşilova Höyüğü; İzmir ili merkezinde, Bornova ilçesi sınırları içindeki Karacaoğlan mahallesinde, Manda çayı ile Gökdere arasında yer almaktadır. Yerleşim alanı bugünkü sahile kuş uçuşu 4.5 km mesafededir.

İzmir'in içinde, tarih öncesi yerleşimin varlığı ilk kez 2003 yılında Bornova Ovası'ndaki boş arazilerden toprak alınırken anlaşılmıştır. Toprak alınan çukurun kesitlerinde bulunan keramik ve küçük buluntular, İzmir'in içinde daha önce bilinmeyen prehistorik bir yerleşimi işaret etmiştir.¹

Kent içinde elde edilen bu yeni bulguların Ege Bölgesi Tarih Öncesi Dönemine, Neolitik-Kalkolitik Çağ problemlerine çözüm getireceği anlaşılmıştır. Burada yaşamış olan toplulukların kimliklerini ve kültürlerini öğrenebilmek kent prehistorik yerleşiminin tahrip olmasını önleyerek koruma altına alınmasını sağlamak amacıyla, ilk kez 2005 yılında İzmir Arkeoloji Müzesi – Ege Üniversitesi

Resim 1

Yeşilova Höyüğü kazı alanları

Kapak Fotoğrafı
Neolitik III. 1-2 katı
serpantin kesiciler
ve balta

1 Z.Derin-A.Batmaz, "Bornova-Kemalpaşa (İzmir) Arkeolojik Envanteri", TÜBA Kültür Envanteri Dergisi, 2004/2 (2005), 77 vd., Z.Derin; "Yeşilova Höyüğü Kurtarma Kazısı- 2005", Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, Haberler, Mayıs 2006/ 22, 40-41; "Yeşilova Höyüğü", Türkiye'de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular, (Yayına Hazırlayanlar M.Özdoğan-N.Başgelen) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007,, 377-384.

Resim 2
İzmir'in Prehistorik
yerleşim alanı

Arkeoloji Bölümü ortak çalışması olarak başlanan kazı çalışmaları 2008 yılından bu yana da Ege Üniversitesi adına başkanlığımız altında sürdürülmektedir.²

Yeşilova Höyüğü üst üste 15 kez yerleşilmiş ve zamanla günümüzde ova seviyesinin altında kalmış höyük tipi bir yerleşimdir. Yerleşim, yaklaşık 5-6 bin yıl boyunca derelerin kolları arasında yayılım göstermiştir. Yeşilova'nın prehistorik yerleşimi Neolitik dönemin sonundan itibaren hemen yakınındaki Yassitepe (Forum Bornova'nın karşısı) ve İpeklikuyu (Bornova Anadolu Lisesi) yerleşimlerinin bulunduğu alanlara da yayılarak devam etmiştir. Bornova Ovası'nın ortasında İzmir'in kent kültür tarihinin doğduğu 800 m çapındaki bu alan "İzmir'in Prehistorik Yerleşim Alanı"dır.³ Tarih öncesi dönemde en yakın çağdaş yerleşimler o günkü koşullarda Yeşilova'ya 1-2 günlük uzaklıkta yer almaktaydı.

2 Kazı çalışmaları Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ege Üniversitesi, İzmir Büyükşehir Belediyesi, Bornova Belediyesi, İzbeton, özel kurum ve kişilerin desteğiyle sürdürülmektedir. Kazıya katkıda bulunan kurum ve kuruluşlara teşekkür ederiz.

3 Z.Derin: "İzmir'in Prehistorik Yerleşimi-Yeşilova Höyüğü 2008 Yılı Çalışmaları", KST 31.1 (2010), 475-491; "İzmir'in Tarih Öncesi Dönemi ve Yeşilova Höyüğü", Dr.Eren Çiçek'e Armağan, (Hazırlayan G.Gökçay) İzmir 2010, 57-72.; "Tarih öncesi Dönemde İzmir", İzmirli Olmak Sempozyumu, 24-22 Ekim.2009, İzmir 2010, 37-44.

Höyükteki ilk yerleşime ait kalıntı ve buluntular bugünkü ova seviyesinden yaklaşık 4-5 m aşağıdaki killi ana toprağın üzerinde yer almaktadır. (14.85m) İlk çalışmalar yerleşimin keramik yapımını bilen ve özellikli, kaliteli keramik üreten bir topluluk tarafından kurulduğunu göstermektedir.

Kültür dolgusu içinde birbirinden farklı üç kültür katı saptanmıştır. Buna göre kültür katları yüzeyden başlayarak; I. Kat Roma-Tunç Çağ, II. Kat (1-2 tabakaları) Kalkolitik Dönem ve III. Kat (1-8 tabakaları) Neolitik Dönem şeklinde sıralanabilir.⁴

Höyük'teki ilk yerleşim toprak yüzeyinden 4-5 metre derinde günümüzden en az 8-9 binyıl önce Neolitik Çağ'da başlamıştır. III. Kat Yeşilova Höyüğü'nün en uzun süreli ve en kalın kültür katıdır. 12 mimari katı olduğu anlaşılan bu sürecin de kendi içinde üç evreye sahip olduğu anlaşılmıştır.

Neolitik dönemin ilk katlarında yer yer küllü alanlar ve sıkıştırılmış toprak tabanlarla karşılaşmıştır. Taban kalıntıları ve yanık izlerinden oval ya da dörtgen planlı saz ve ağaç dallarından oluşan kulübelerin olduğu anlaşılmıştır. Yanık kalıntılarının çoğunun saz türü bitkilere ait olması nedeniyle kulübelerin yapımında sazın yoğun olarak kullanıldığını söyleyebiliriz. Kulübelerin etrafından çıkan ocak ve kül kalıntıları günlük işlerin ve pişirmenin kulübelerin çevresinde gerçekleştirildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Benzer durumun Göller Bölgesi'nde *Bademağacı* EN I, *Höyücek* EN I ve *Kuruçay* 13. katlarında da görülmesi erken yerleşimlerin çoğunda ilkel bir mimari geleneğin olduğunu ortaya koymuştur.⁵

Yeşilova III. 5-6. katlarında yapılara ilişkin yalnızca taban kalıntıları bulunurken, mimari kalıntılar Yeşilova Höyüğü'nün III 1-3. katlarında ortaya çıkartılmıştır. Neolitik yerleşimin mÖ 6000-5700 yılları arasındaki son dönemini temsil eden bu katlarda 0.60-0.80 m kalınlığında taş temelleri olan dikdörtgen planlı 6

4 Z.Derin; "İzmir'in ve Ege'nin erken tarihine yepyeni bir adım: Yeşilova Höyük Kazıları", *Bilim ve Ütopya*, Kasım 2006 (149), 71-74 ; "Türkiye'de 2006 yılında yapılan araştırma ve Kazılar: Yeşilova Höyüğü", *TÜBA-AR*, 2007 (10), 125-127 ; "Yeşilova Höyüğü", *Neolithic in Turkey, New Excavations, New Discoveries. Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul 2008. (baskıda) ; "Neolithic Shellfish Gathering at Yeşilova: An Ethnoarchaeological View", *Ethnoarchaeological Investigations in Rular Anatolia*, Vol.4, Ed.By T.Takaoğlu, İstanbul 2008, 45-57.; Z.Derin-F.Ay-T.Caymaz, "İzmir'in Prehistorik Yerleşimi-Yeşilova Höyüğü 2005-2006 yılı Çalışmaları", *Arkeoloji Dergisi XIII -2009/1 (2010)*,1-52.

5 R. Duru "Göller Bölgesi Neolitiği", *Türkiye'de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, (Yayına Hazırlayanlar M.Özdoğan-N.Başgelen) *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul, 2007, 343, 344; R.Duru-G. Umurtak Höyücek, 1989-1992 Yılları Arasında Yapılan Kazıların Sonuçları, Ankara, 2005, 6-7.

Resim 3
Neolitik III. 1-2 katı
yanmış yapıların
temelleri

x 8 m boyutlarında mekanların inşa edildiği saptanmıştır. Yan yana ama birbirinden ayrı inşa edilen ve radyal planda sıralanan yapılar ortak bir avluya bakmaktadır. Yapıların duvarları bu dönemdeki kerpiç bloklarının kullanıldığı geleneksel mimari tarzın dışında bir yöntemle, kalıp içine dökülen mührle ile yapıldığı düşünülmektedir. Zira mekanların içinde yığınlar halinde 10-15 cm kalınlığında mührle plakalara rastlanmıştır. Mekanların genellikle batı taraflarında taşlarla yapılmış platformlar yer alır ve her birinin içinde tahıl öğütmek için kullanılan mutfak işliği bulunur. Bunun dışında serpantin balta , çakmaktaşı kesicilerinde bulunduğu taş işlikleri , dokuma işlikleri günlük yaşamın en önemli izleri olarak karşımıza çıkar. Mekanların bazılarının içinde küçük ocaklar yer alırken çoğunun dışında fırın yerleri saptanmıştır. Yeşilova Höyüğü yayılım alanı içinde bu tür mahallelerin derelerin konumlarına göre şekillendirildiği anlaşılmaktadır.

Höyükteki Neolitik yerleşim şiddetli bir yangın ile son bulmuştur. Mekanların tabanları ve duvarları üst saz çatı örtüsü nedeniyle şiddetli olarak yanmış ve mekanların içindeki bazı kaplar eriyerek curuflaştırmıştır. Yangının ardından Yeşilova'nın terk edildiği ve bir süre sonra da bütün alanın şiddetli bir sel ile tahrip olduğu anlaşılmıştır. Neolitik yerli halk bütün bu tahribatın ardından bir daha Yeşilova'ya yerleşmediği gibi Ege Bölgesini de terk etmiştir. Olasılıkla bu durum mÖ 6. binin ilk yarısındaki iklim değişimine bağlı olarak gelişen felaketle ilişkili olmalıdır.

Yeşilova'nın III. 8-7 katlarına ait ilk yerleşimcilerin keramikleri, el yapımı ve

monokromdur. Kaplar yüzeyde renk farklılığı oluşmayacak şekilde iyi derecede pişirilmiştir. Hamur ve astar renginde grimsi, açık, çok açık, sarımsı ve kırmızımsı olmak üzere kahve tonlar ve krem renk hakimdir. Yüzeyi korunmuş parçalardan, kapların genelde iç ve dış yüzlerinin ince bir astarla kaplandığı açık kahve hamurlu kaplara kırmızımsı sarı astar uygulandığı anlaşılmıştır.

Keramikler içinde; daralan ağızlı çömlekler, dışa dönük ağız kenarlı çömlekler, düz gövdeli çanaklar, yarı küresel gövdeli çanaklar/kâseler, hafif s-profilli kâseler yaygındır. Kapların bazıları Bademağacı ve Höyücek'de olduğu gibi boyunsuz ve küresel gövdelidir.⁶ Kap cidarları genelde orta kalınlıkta (0.4-0.7 cm) olmasına karşın bazı daralan ağızlı çömlek parçaları kalın cidarlıdır.

Çömleklerde dikine tünel kulplar yaygındır. Bunlar genelde uzun boyludur; az miktarda kısa enli olanlar da vardır. Kaplar düz ya da hafif yüksek düz diplidir. Bazılarının tabanı oval şekillidir.

Yeşilova Höyüğü'nde yerleşimin başladığı ilk dönemden itibaren III. 8-7. katlardaki homojen keramik gelişiminin III. 6 katına gelindiğinde değişime uğramaya başladığı anlaşılmıştır. Değişimin temel unsurlarından biri astar renginde farklılaşma olarak dikkati çeker. III. 6 katta astar rengi çoğunlukla kırmızımsı kahvedir. Bunu dışında bir grup keramik de kırmızımsı sarı hamura ve aynı renkte ince astara sahiptir.

Düzleştirilmiş ağız kenarlı çömleklere, dışa açılan sığ gövdeli kâselere ve dışa dönük ağız kenarlı düz dipli çok sığ kâselere ilk kez III.6. katta rastlanmıştır. Diğer formlar arasında düz gövdeli çanaklar, dışa dönük ağız kenarlı boyunlu çömlekler ve s-profilli kâseler yer almaktadır. Bu katta dikine delikli tünel kulplu küçük boyutlu kaplar sayıca artış gösterir.

Bezemeli kaplar içinde krem astar üzerine kırmızı kalın şeritler şeklinde boyalı keramiklerin üretimi III. 8 kattan başlayarak III. 6. kata kadar sürmüştür.

III. 5-4 katlarda keramik üretiminde ya da kullanımında önemli bir artışın olduğu görülmüştür. Keramiklerin hamur ve yüzey renklerinde kahvenin yanı sıra kırmızı tonlar da belirgin hale gelmiştir. Kapların büyük kısmının kırmızımsı kahverengi, bir kısmının kırmızımsı sarı renkte ince astarlı olduğu anlaşılmaktadır. Kahverengi astarlılar çoğunlukla açık tonlarda olup bunların arasında grimsi kahverengi olanlara rastlanmamıştır. Bu tabakaların en yaygın kap formu daralan

6 R.Duru, MÖ.8000'den MÖ.2000'e Burdur-Antalya Bölgesi'nin Altıbin Yılı, Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya 2008, res.109b-110b.

Resim 4
Neolitik III.1-2 katı
kırmızı astarlı
keramiği

ağızlı çömleklerdir. Bunların bazıları boyunuz ve küresel gövdelidir. S-profilli kâselerde de artış gözlenmektedir. Diğer formlar arasında dik gövdeli çanaklar, dışa dönük ağız kenarlı boyunlu çömlekler, düzleştirilmiş ağız kenarlı çömlekler, dışa açılan sığ gövdeli çanaklar, yarı küresel gövdeli çanaklar/kâseler ve dışa dönük ağız kenarlı sığ kâseler yer almaktadır.

III. 2. kattan itibaren çanak çömleklerde teknik olarak kademeli bir gelişim izlenmektedir. Kaplarda kırmızı tonların hakim olmaya başladığı görülmüş ve astar çoğunlukla hem dış hem de iç yüzeye uygulanmıştır. Bazı parçalar iyi perdahlanmıştır. Astar rengi kırmızımsı kahve ve üst seviyelere doğru artan oranda kırmızıdır.

Form olarak dışa dönük ağız kenarlı uzun boyunlu çömleklerde ve dışa açılan sığ gövdeli çanaklarda miktarca artış görülmektedir. Dışa dönük ağız kenarlı, uzun boyunlu çömlekler en yaygın formdur. Bunların büyük kısmında boyunların gövdeye dik bir şekilde bağlanması kayda değer bir ayrıntıdır. Diğer formları daralan ağızlı çömlekler, düz gövdeli çanaklar ve s-profilli kâseler oluşturmaktadır. Ağız kenarı kabartılı parçalar ilk kez bu tabakalarda görülür. Ayrıca içten kalınlaştırılmış ağız kenarlı kaplar da yeni görülen formlar arasında sayılabilir. Pervaz ağız kenarlı kapların sayıca arttığı, bu tür formlar içinde özellikle iri boyutta olanların kullanıldığı görülmüştür. Bu tür kapların daha kaba yapılı olanları Göller bölgesinde "splash", taşıma kapları olarak adlandırılmıştır. Ulucak Höyük

Resim 5
Neolitik III. 1-2 katı
mühürleri

IV. katta da Yeşilova benzerlerinin görülmesi⁷ ve bunların Göller Bölgesi'ndeki "splash" türü kaplarla benzerlik göstermesi Neolitiğin son döneminde bazı küçük farklılıklara rağmen geniş bir alan da benzer üretimin yapılabildiğini ortaya koyar. Buradaki farklıklar kapların formundan yapım tarzına ve rengine kadar kalite ve özenli yapım şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Ege Bölgesi'ndeki keramik üretiminin Göller Bölgesi'ne göre daha ileri düzeyde olduğu söylenebilir.

Bunların dışında kapların üzerine hayvan şeklinde kabartmaların yapılması ve "impresso" olarak adlandırılan tırnak baskı gibi bezeme unsurlarının yaygınlaşması, Neolitik dönem çömlekçiliğinin gelişkin bir sürecini ortaya koymuştur. Ancak bu sürecin ardından çanak çömleklerden, mimariye kadar görülen değişim yeni bir toplumu ve yeni bir dönemi işaret etmektedir.

En alt seviyeden itibaren saptanan buluntular, yerleşimin Ege ve Güneydoğu Avrupa kültürünün gelişimine katkıda bulunan topluluk tarafından kurulduğunu göstermektedir. Kazılar sırasında bulunan pişmiş toprak mühürler Yeşilova Höyüğü'nde yaşayanlara ait mülkiyet ve toplumsal organizasyonun birer sembolü niteliğindedir.

Buluntular İzmir'e ilk yerleşen toplulukların günlük yaşamı ve sosyal yapısına ilişkin önemli bilgiler kazandırmıştır. Örneğin bu toplumun kadını ve doğadaki bazı hayvanları kutsallaştırarak, onların niteliklerini simgesel eşyalar şeklinde tapınım objeleri haline getirdiğini öğrenmekteyiz.

Kuşkusuz ilginç verilerden biri de beslenmelerine ilişkindir. Yeşilova Neolitik toplumu kıyıda ve kıyıya yakın alanlardan midye türü çift kabuklu ve deniz minaresi, salyangoz gibi tek kabukluları toplayarak yemişlerdir. Bu tür besinlere yönelik Neolitiğin son döneminde (III.1-2) daha da artış göstermiştir. Bunun dışında aynı toplum büyük ve küçük baş hayvan besiciliği yapmış olmasına karşın,

7 A.Çilingiroğlu - Z.Derin - E.Abay - H.Sağlamtimur - İ. Kayan, Ulucak Hoyuk: Excavations Conducted Between 1995-2002, (Ancient Near Eastern Studies. Supplement 15) Peeters, 2004, fig.28:4-5.

Resim 6
Neolitik III. 1-2 katı
serpantin kesiciler

Resim 7
Karşı Sayfa: Neolitik
III katı çakmaktaşı
okuçları ve aletler

çevreden elde ettikleri domuz, geyik gibi yabani hayvanları avladıklarını ve bunları yediklerini de biliyoruz. Büyük baş hayvanların erken katlarda daha yoğun olduğu anlaşılmıştır.

Yeşilova Neolitik toplumu Neolitik Çağın sonuna doğru giderek artan oranda tarım yapmıştır. Topraklardan alınan örnekler buğday, mercimek ve arpa yetiştirdiklerini göstermiştir.

Metalin bilinmediği bu dönemde Yeşilova toplumunun üretimde kullandıkları başlıca maddeler taş ve kemik olmuştur. Kemik, yetiştirdikleri ve avladıkları hayvanlardan kolaylıkla elde ettikleri hammaddeydi. Hayvanların kol- bacak ve kaburga kemikleri ile boynuzları usta ellerde şekillenerek bir alete dönüştürüleliyordu. En basitinden kemiklerin ucunu sivrilterek deri giysilerini işledikleri deliciler yapabiliyorlardı. Deriyi işlemede kullandıkları ve ucuna kesici bir taş yerleştirdikleri aletin sapı da kemiktendi. Kemik kimi zaman kendinden daha sert olan taşların alete dönüştürülmesine de yardımcı oluyordu. Zira Yeşilova toplumunun üretimini yansıtan somut bulgulardan birini çakmak taşlarının işlendiği atölyeler oluşturur.

Yakın çevreden getirdikleri serpantin ve çakmaktaşını, daha uzak kaynaklardan getirttikleri obsidyeni taş ve kemiklerin yardımıyla bir silaha, kesici ya da delici alete dönüştürmüşlerdir. Buluntular, taş alet, araç ve eşya endüstrisinin gelişmiş olduğunu ortaya koymaktadır. Büyük çoğunlukla çakmaktaşıdan yapılmış yontma taş aletler, okucu, dilgi, kesici, kazıyıcı, delgi gibi çeşitli tiplerdedir.

Resim 8
Kalkolitik II. Kat
keramiği

Resim 9
Karşı Sayfa: Erken Tunç
Çağ ve Roma Dönemi
Mezarları

Neolitik toplumun Yeşilova'yı terk etmesinden yaklaşık bin yıl sonra yeni bir halk topluluğunun yerleştiği anlaşılmaktadır. Kalkolitik Çağ adı verilen günümüzde 6500 yıl önceki dönem Höyüğü'nün II. Kültür katını oluşturur. Bu katta höyüğün tamamını kapsamayan iki evreli yerleşim tespit edilmiştir. Neolitik tabakaların içine 6-8 m çapında 1 m derinliğinde açılan oval çukurlar açılmış, üzerlerine ağaç dalları ve sazlarla mekanlar yapılmıştır. Kalkolitik dönemde zemine yarı gömük, yuvarlak veya oval planlı basit dal örgülü bu tür kulübelere Marmara Bölgesi'nde *Menteşe*, *Aktopraklık*, *Fikirtepe* ve *Pendik*'teki⁸ yerleşimlerden de bilinmektedir.

Bu kültüre ait el yapımı kaplarda hamur rengi daha çok açık, soluk, sarımsı ve grimsi kahverengi tonlardadır. Kap tiplerinde, çanak ve çömlekler yaygındır. Çanaklar, miktarca diğer kap gruplarından oldukça fazladır ve en yaygın tip omurgalı çanaklardır. Sepet ve mantar biçimli kulplar, bu çanaklar için ayırt edici özellik olarak görülmektedir.

Kalkolitik Çağ'ın ardından yerleşim alanı tümüyle terk edildikten sonra Yeşilova Höyüğü'nün bir bölümünün Yassitepe alanında yerleşenler tarafından Erken Tunç Çağ I döneminde mezarlık olarak kullanıldığı anlaşılmıştır.

Yeşilova Höyüğü yerleşiminin en son kültür katı "I", yüzey toprağına yakın seviyede yer almaktadır. *Manda* ve *Gökdere* gibi derelerin neden olduğu sellerin getirdiği alüvyonla dolmuş durumdaki alan, Roma döneminde, çiftlik ve bahçelik olarak kullanılmıştır. Yüzey dolgusu içinde ele geçen keramik ve çatı kiremidi

8 N.Karul, "Bursa Aktopraklık Höyük'te Tarih Öncesinin İlk Tarımcıları Keşfediliyor", *Aktüel Arkeoloji*, Şubat 2009/10, 54-67; K.Bittel, "Bemerkungen über die Prahistorische Ansiedlung auf dem Fikirtepe bei Kadıköy", *Istanbul Mitteilungen*, 19-20 (1971), 1 vd.; S.Harmankaya, "Pendik Kazısı 1981", *KST* 4, 1883, 27-28.

parçaları ile tanınan bu kültür katı dağınık bir yerleşimin varlığını ortaya koymuştur. Kazılan alanlarda mekanlara ait su künklerine ve küçük bir mezarlığa rastlanılmıştır.

Yeşilova Höyüğü tüm bu bulguları ile bilim dünyasına yeni bilgiler kazandırmakta, İzmir kültür tarihinin daha önce bilinmeyen bir dönemin aydınlanması yönünde katkıda bulunmaktadır. Her şeyden önce, Yeşilova kazıları İzmir'in zengin ve köklü tarihi zenginliğini ortaya koyan, kentin içinde sergileme ve eğitim çalışmaları ile toplumun eğitimine destek olan, yaşayan bir sit alanıdır. Yeşilova Höyüğü'nde III.7. kattan elde edilen C14 sonuçları MÖ 6500 ve civarını vermektedir. Alttaki katlarda düşünüldüğünde İzmir'in prehistorik ilk yerleşiminin günümüzden 9 bin yıl öncesine kadar giden bir sürece sahip olduğunu söylemek mümkündür.